

دانشگاه یزد
پردیس علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان
بیع دین در فقه امامیه و شافعیه

استاد راهنما
دکتر علی تولایی

استاد مشاور
دکتر حسین ابوبی

پژوهش و نگارش
سمانه السادات دهقان

اسفند ماه ۱۳۹۵

تقدیم به

محضر ارزشمند پدر و مادر عزیزم به خاطر همه‌ی تلاش‌های محبت‌آمیزی که در دوران مختلف زندگی‌ام انجام داده‌اند و با مهربانی چگونه زیستن را به من آموخته‌اند. به همسرم که در سایه همیاری و همدلی او به این منظور نائل شدم. به اساتید فرزانه و فرهیخته‌ای که در راه کسب علم و معرفت مرا یاری نمودند.

تقدیر و تشکر

سپاس بی‌کران پروردگار یکتا را که، مستی‌مان بخشید و به طریق علم و دانش، رهنمونان شد و به هم‌نشینی
رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی از علم و معرفت را روزی‌مان ساخت و سپاس از یاری
پدر و مادر، خانواده و استاد فاضل و اندیشمندم، جناب آقای دکتر تولائی چرا که بدون راهنمایی‌های ایشان
تأسیس این پایان‌نامه بسیار مشکل می‌نمود، بچنین جناب آقای دکتر ابوبئی که مراد تهیه‌ی این مجموعه یاری
نمودند

چکیده

امروزه با توجه به افزایش نیازهای افراد و مصرفی شدن جوامع، پدیده‌ی دین و به دنبال آن، مسائل مربوط به معاملات بر روی دیون، در حال گسترش است. پایان نامه حاضر به شیوه توصیفی تطبیقی به بررسی مهم ترین مسائل مربوط به بیع دین در فقه امامیه و شافعیه می پردازد. بر اساس بررسی های صورت گرفته به نظر می رسد، از سوی علما منعی در رابطه با معامله بر روی دین، وجود نداشته و علی رغم ایرادات وارده تفاوتی نمی کند، دین مورد معامله حال یا مؤجل باشد. بنا بر نظر عموم فقهای امامیه، معامله‌ی دین با مدیون و غیر مدیون جایز است. از نظر فقهای شافعی، فروش دین به مدیون مگر در بیع سلم جایز است؛ لیکن در مورد فروش آن به غیر مدیون با وجود اختلافاتی که میان فقهای شافعیه وجود دارد، جواز آن، مشروط به چهار شرط، است. در رابطه با فروش دین به نحو نسبیّه، از نظر اغلب فقهای امامیه، چنین معامله‌ای تا زمانی صحیح است که دو عوض قبل از عقد، به صورت دین مؤجل، در ذمه ثابت نبوده باشند. ضمن آنکه از دیدگاه اکثر فقهای شافعیه صرف مؤجل بودن دو دین، چنانچه بعد از عقد، بر ذمه ثابت شوند؛ معامله، کالی به کالی محسوب گردیده و منهی است. معامله‌ی دین به کمتر (تنزیل)، با مدیون و غیرمدیون از نظر اکثر علمای امامیه جایز است و مشتری می تواند کاملاً آن را از مدیون، مطالبه کند. اما، از دیدگاه شافعیه، این معامله با مدیون صحیح، ولی معامله‌ی آن با غیر مدیون جایز نخواهد بود.

واژگان کلیدی: بیع دین، دین مؤجل، دین نسبیّه، کالی به کالی، فقه امامیه، فقه شافعیه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۲.....	طرح تحقیق.....
۳.....	۱. بیان مسأله.....
۴.....	۲. سابقه تحقیق.....
۷.....	۳. هدف از اجرا.....
۷.....	۴. کاربرد نتایج تحقیق.....
۷.....	۵. روش تحقیق.....
۸.....	۶. سئوالات پژوهشی.....
	فصل اول: مفاهیم و مبانی
۱۰.....	۱-۱ بیع.....
۱۰.....	۱-۱-۱ بیع در لغت و اصطلاح.....
۱۲.....	۱-۲ مال.....
۱۳.....	۱-۲-۱ اقسام مال.....
۱۴.....	۱-۲-۱-۱ عین.....
۱۵.....	۱-۲-۱-۲ منفعت.....
۱۶.....	۱-۲-۱-۳ حق.....
۱۷.....	۱-۱-۱ شرایط عمومی صحت بیع.....
۱۹.....	۱-۱-۲ اوصاف مبیع.....
۱۹.....	۱-۱-۲-۱ موجود بودن مبیع.....
۱۹.....	۱-۱-۲-۲ مالیت داشتن مبیع.....
۲۰.....	۱-۱-۲-۳ ملکیت بایع.....

- ۴-۲-۱-۱ معلوم و معین بودن مبیع ۲۱
- ۵-۲-۱-۱ طلق بودن مبیع ۲۱
- ۶-۲-۱-۱ مقدور بودن بایع بر تسلیم مبیع ۲۲
- ۳-۱-۱ مبیع مورد معامله در عقد بیع ۲۲
- ۴-۱-۱ تقسیمات بیع ۲۶
- ۱-۴-۱-۱ بیع نقد ۲۷
- ۲-۴-۱-۱ بیع نسئیه ۲۷
- ۳-۴-۱-۱ بیع سلف یا سلم ۲۸
- ۴-۴-۱-۱ بیع کالی به کالی ۲۹
- ۳-۱-۳ دین ۳۰
- ۱-۳-۱ دین در لغت و اصطلاح ۳۰
- ۴-۱ حقیقت ذمه و دین ۳۱
- ۲-۳-۱ اقسام دین ۳۴
- ۳-۳-۱ مبیع واقع شدن کلی فی الذمه (دین) ۳۵
- ۴-۳-۱ مشروعیت معامله‌ی دین از دیدگاه فقها ۳۷
- ۵-۱ ربا و اقسام آن ۴۰
- ۱-۵-۱ شرایط تحقق ربا ۴۳
- ۱-۵-۱-۱ ربا‌ی معاوضی در امامیه و ربا‌ی فضل در شافعیه ۴۳
- ۲-۵-۱-۱ ربا‌ی نسئیه‌ای در امامیه و شافعیه ۴۶
- ۳-۵-۱-۱ ربا‌ی ید در شافعیه ۴۶
- ۴-۵-۱-۱ ربا‌ی قرضی در امامیه و شافعیه ۴۶
- ۵-۳-۱ صورت‌های مختلف بیع دین ۴۷
- ۱-۳-۵-۱ تفصیل دین حال و دین مؤجل ۴۷

۵۰-۲-۵-۳-۱ صورت‌های مختلف بیع دین به دین ۵۰

فصل دوم: معامله‌ی دین با مدیون و غیر مدیون

۲-۱-۱ مروری بر اختلافات در بیع دین به مدیون و غیرمدیون ۵۵

۲-۱-۲ بیع دین با مدیون و غیر مدیون از دیدگاه شافعیه ۵۸

۲-۱-۳ جمع‌بندی آراء ۶۱

۲-۱-۳-۱ بیع دین به غیرمدیون به ثمن نقد ۶۲

۲-۱-۳-۱-۱ بررسی بیع دین به غیر مدیون از منظر فقهای امامیه ۶۳

۲-۱-۳-۱-۱-۱ دلایل موافقان بیع دین به غیر مدیون ۶۳

۲-۱-۳-۱-۱-۲ دلایل ابن ادریس بر مخالفت بیع دین به شخص ثالث ۶۳

۲-۱-۳-۱-۱-۳ بررسی دلایل دو طرف ۶۴

۲-۱-۳-۱-۱-۳-۱ بررسی سندی و دلالی احادیث ۶۶

۲-۱-۳-۱-۲ بررسی بیع دین به غیر مدیون از منظر فقهای شافعیه ۶۹

۲-۱-۳-۱-۲-۱ نظریه عدم جواز ۷۰

۲-۱-۳-۱-۲-۲ نظریه جواز ۷۰

۲-۱-۳-۱-۲-۳ نظریه تفصیل ۷۱

۲-۱-۳-۱-۲-۳-۱ دلایل شروط چهارگانه ۷۱

۲-۲ نتیجه‌گیری ۷۳

فصل سوم: بیع دین به نحو نسیئه

۳-۱ بیع دین به صورت مؤجل از دیدگاه امامیه ۷۶

۳-۱-۱ اختلاف در مصادیق دین ۷۷

۳-۱-۲ نظرات فقها در خصوص بیع دین به دین ۷۸

۳-۱-۳ دلایل موافقان بطلان مطلق بیع دین به دین ۸۱

- ۳-۱-۳-۱ روایات ۸۱
- ۳-۱-۳-۲ اجماع ۸۲
- ۳-۱-۳-۳ اصل عدم انتقال مالکیت ۸۲
- ۳-۱-۴ دلایل مخالفان بطلان مطلق بیع دین به دین ۸۳
- ۳-۱-۴-۱ عمومیت ادله جواز معاملات ۸۳
- ۳-۱-۴-۲ تبادل ۸۳
- ۳-۱-۴-۳ اصل عدم علم ۸۴
- ۳-۱-۴-۴ اصل صحت معاملات ۸۴
- ۳-۱-۵ بررسی دلایل دو طرف ۸۵
- ۳-۱-۵-۱ بررسی سندی و دلالی حدیث ۸۵
- ۳-۱-۵-۲ نقد و بررسی سایر ادله ۸۷
- ۳-۲ بیع دین به صورت مؤجل از دیدگاه شافعیه ۹۰
- ۳-۲-۱ ادله بطلان بیع دین به دین (به طور مطلق) ۹۱
- ۳-۲-۱-۱ روایت ابن عمر ۹۱
- ۳-۲-۱-۲ اجماع ۹۱
- ۳-۲-۱-۳ مخالفت با قواعد عمومی معاملات ۹۱
- ۳-۲-۱-۳-۱ مخالفت با قواعد عقد صرف ۹۲
- ۳-۲-۱-۳-۲ امکان صدق ربا النساء (ربای جاهلیت) ۹۳
- ۳-۲-۲ ادله عدم بطلان دین به دین به طور مطلق ۹۳
- ۳-۲-۲-۱ عمومیت ادله جواز معاملات ۹۳
- ۳-۲-۲-۲ اجماع ۹۴
- ۳-۲-۲-۳ تبادل ۹۴
- ۳-۲-۲-۴ قیاس با حواله ۹۴

- ۳-۲-۲-۵ تعیین دین در مجلس عقد بدون قبض آن ۹۴
- ۳-۲-۳ ارزیابی ادله ۹۵
- ۳-۲-۳-۱ بررسی سندی و دلالتی روایت ابن عمر ۹۵
- ۳-۲-۳-۲ بررسی سایر ادله ۹۵
- ۳-۲-۴ نتیجه‌گیری ۹۸

فصل چهارم: معامله دین مؤجل به اقل (تنزیل)

- ۴-۱ کاهش دین به تعجیل مدت با مدیون ۱۰۳
- ۴-۱-۱ کاستن بدهی در برابر کاهش مدت از نظر امامیه ۱۰۳
- ۴-۱-۲ کاستن بدهی در برابر کاهش مدت از نظر شافعیه ۱۰۶
- ۴-۱-۲-۱ ادله فقهای قائل به جواز ۱۰۶
- ۴-۱-۲-۱-۱ روایت ابن عباس در مورد اخراج بنی نضیر ۱۰۶
- ۴-۱-۲-۱-۲ صلح بودن تعجیل دین مؤجل به کمتر ۱۰۶
- ۴-۱-۲-۲ ادله فقهای قائل به تحریم ۱۰۷
- ۴-۱-۲-۲-۱ روایت ۱۰۷
- ۴-۱-۲-۲-۳ قیاس با ربای جاهلیت ۱۰۸
- ۴-۱-۲-۲-۴ عدم الحاق صفت حلول به کاستن بدهی ۱۰۹
- ۴-۱-۲-۳ بررسی ادله ۱۰۹
- ۴-۲ معامله دین به قیمت کمتر با غیر مدیون ۱۱۱
- ۴-۲-۱ دیدگاه امامیه در مورد فروش دین به قیمت کمتر با غیر مدیون ۱۱۲
- ۴-۲-۱-۱ دلایل موافقان ۱۱۲
- ۴-۲-۱-۱-۱ اطلاعات و عمومات ادله صحت عقود ۱۱۲
- ۴-۲-۱-۱-۲ روایات ۱۱۳
- ۴-۲-۱-۲ ادله مخالفان ۱۱۳

۱۱۳.....	۴-۲-۱-۲-۱ مستلزم ربای معاملی بودن معامله دین به اقل
۱۱۴.....	۴-۲-۱-۲-۲ مستلزم ربای قرضی بودن معامله دین به اقل
۱۱۴.....	۴-۲-۱-۳ بررسی ادله
۱۱۸.....	۴-۳ میزان مراجعه خریدار به مدیون
۱۲۱.....	۴-۴ مصداق تنزیل در بانکداری اسلامی
۱۲۲.....	۴-۵ نتیجه گیری
۱۲۳.....	جمع بندی و نتایج
۱۲۵.....	پیشنهادات
۱۲۷.....	منابع

مقدمه

مبحث دیون و بدهی‌ها یکی از حقایق زندگی بشر است. در اصل افراد برای رفع مایحتاج ضروری و اساسی خود به ناچار می‌بایست، مبالغی را پرداخت نمایند. در اکثر مواقع پرداخت عوض آن‌ها به صورت نقد، برایشان مقدور نیست. از سوی دیگر، صاحبان کار و خدمات و فروشندگان کالا نیز چاره‌ای جز عرضه و فروختن اجناس تولیدی خود را ندارند و مجبورند در بیشتر اوقات با خریداران خود بنابر تسامح رفتار نموده، و اخذ ثمن را برای مدت زمانی به تأخیر بیندازند.

دین از مسائل قدیمی است و مبحث تازه و جدیدی محسوب نمی‌شود؛ البته، به جهت افزوده شدن نیازهای امروزی افراد و مصرفی شدن جوامع کنونی، جهان امروز با وسعت بیش‌تری نسبت به اعصار و ادوار قبلی با دیون و بدهی‌ها روبه‌رو است، و همه‌ی افراد اعم از حقیقی و حقوقی و دولت‌ها به شکلی با آن مواجه هستند.

بر این اساس پدیده‌ی دین با نگرش به وسعتش در زندگی فردی و اجتماعی مسأله‌ای انکار ناپذیر است. موضوعی که باید مورد توجه قرار گیرد این است که آیا ابزار معتبری وجود دارد که عاملان تولید و فروشندگان کالا به وسیله‌ی آن و بدون هیچ‌گونه نگرانی و طیب‌خاطری به خریداران خود این اطمینان را داشته باشند که آن‌ها منکر دین خود نمی‌شوند و بتوانند با آن‌ها به طور نسبی معامله نمایند و سپس توسط این دیون به جذب پول و سرمایه بپردازند. به عبارتی بتوانند مالی را که بر ذمه‌ی دیگری دارند مورد معامله قرار دهند و آن را به خود بدهکار یا فرد دیگری (شخص ثالث) منتقل نمایند؟ همانطور که خانه، اتومبیل، تلویزیون و غیره را در قالب عقد بیع به فرد دیگری تملیک می‌نمایند.

این مسأله در اندیشه‌ی متفکران اسلامی نیز مطرح بوده؛ لذا، در شریعت اسلام نیز دین به عنوان مال پذیرفته شده و تعداد کثیری از علمای عظام در آثارشان پس از تبیین و توضیح اصطلاح دین، مبحث بیع دین و مسائل مربوط به آن را مطرح نموده‌اند؛ که با مراجعه به این متون سعی در بررسی مبحث دین و مسائل مربوط به معاملات بر روی دیون را داریم.

طرح تحقیق

مطالب این پژوهش در چهار فصل ارائه گردیده است.

در فصل نخست کلیاتی از قبیل بیع، مال و اقسام آن، شرایط عمومی صحت عقود و شرایط بیع، اقسام بیع و همچنین دین، ذمه و امکان یا عدم امکان بیع قرار گرفتن آن همچنین، مشروعیت معامله بر روی دیون، ربا و شرایط تحقق آن، اقسام معاملاتی که ممکن است بر روی دین، انجام بگیرد، تأثیر حال یا مؤجل بودن دین مورد معامله و انواع معاملات دین به دین، آورده شده.

در فصل دوم معامله‌ی آن به مدیون و غیر مدیون از منظر اندیشمندان بیان شده که از نظر امامیه، فروش آن به مدیون، جایز، و به غیر مدیون به استثنای تعداد خیلی آن را صحیح دانسته‌اند. از نظر اکثر شافعیه نیز فروش دین به مدیون با تفصیل میان دین غیر مستقر مسلم و دیون مستقر دیگر جایز دانسته شده و فروش آن به غیر مدیون را با حصول شرایط چهار گانه پذیرفته‌اند.

همین طور در فصل سوم فروش دین به شکل نسیئه در راستای شمولیت آن به بیع کالی به کالی بنا بر نص و اجماع، که مورد نهی واقع شده؛ در دست بررسی قرار داده شده است. علی‌رغم اینکه از نظر امامیه عبارت کالی به کالی وارد نگردیده و با عبارت دین به دین معرفی شده؛ در حالی این معامله مشمول این حکم خواهد شد که دو دین قبل از عقد و به طور مؤجل در ذمه ثابت شده باشند. لیکن از دیدگاه شافعیه دو عوض چنانچه به واسطه عقد و به طور مؤجل در ذمه قرار گیرند شامل این حکم می‌شوند.

در فصل آخر امکان معامله دین به کمتر در برابر کاستن مدت زمان سررسید آن (تنزیل)، به خود مدیون و غیر مدیون بررسی شده، که از نظر اکثر علمای امامیه این عمل چه به مدیون و چه به غیر مدیون در صورت ربوی نبودن معامله، جایز دانسته شده و غالباً در خصوص مراجعه‌ی مشتری به مدیون، در زمینه‌ی دریافت دین، مطالبه‌ی کامل آن را صحیح می‌دانند. ضمن آنکه از دیدگاه شافعیه این عمل با مدیون صحیح دانسته شده؛ اما در مورد بیع آن با غیر مدیون، آن را صحیح نمی‌دانند.

امروزه عملیات تنزیل در بانکهای ایران طبق مصوبات شورای پول و اعتبار به شکل عقد خرید دین و در صورت حقیقی بودن دین در حال انجام می‌باشد.

۱. بیان مسأله

بدون تردید با گسترده‌گی پدیده دین، که در مذاهب امامیه و شافعیه تعابیر مختلفی از سوی فقها در مورد مفهوم آن ارائه شده. مثلاً از نظر امام خمینی (ره)، دین، مالی کلی است که به سببی از اسباب، در ذمه شخص به نفع دیگری ثابت است و همچنین از نظر جمهور فقهای شافعیه دین هر مالی که به ذمه تعلق گیرد و ناشی از سببی از اسباب مقتضی ثبوت آن در ذمه باشد، و تأثیر مستقیمی که دین بر زندگی انسانها دارد موجب مسائل گوناگونی گردیده که نیاز به دقت و تأمل دارد. از آن جمله می‌توان به معاملات براساس دین، اشاره کرد که امروزه به صورت های گوناگون بازارهای مالی را تسخیر کرده. بنابراین با توجه به نظر مشهور فقهای امامیه مبنی بر جواز بیع دین که علامه حلی در مختلف الشیعه آن را بدین صورت بیان کرده: «بیع دین جایز است و این نظر دیدگاه علمای امامیه است». در مکتب امامیه در مورد اصل بیع دین و به طور مطلق، نه تنها مانعی برای معاملات بر روی دین نیست بلکه زمینه از این جهت کاملاً فراهم می‌باشد که بایستی حداکثر استفاده را از آن برد.

از نظر برخی فقهای شافعیه بیع دین، باطل می‌باشد که این نظر را شیخ طوسی در کتاب الخلاف خود به شافعیه نسبت داده امادلیلی برای سخنش نیاورده.

بدین ترتیب عده ای ممکن است با آوردن قیود و شرایطی قائل به جواز یا عدم جواز معاملات بر روی دین باشند؛ مانند ابن ادریس در سرائر که معامله و بیع دین را تنها با مدیون جایز و معامله‌ی آن را با غیرمدیون، صحیح نمی‌داند؛ که در این جا مسئله معامله با مدیون و غیرمدیون مطرح می‌باشد.

مسأله دیگر در مورد حال و مؤجل بودن دین، و بررسی عنصر زمان و به اصطلاح اجل و تأثیر آن در حکم بیع دین است که فقها نظریاتی را در رابطه با دین حال و مؤجل بیان فرموده اند. مثلاً عاملی در مفتاح الکرامه چنین نظر داده: «بیع دین قبل از حلول آن مطلقاً نه به مدیون و نه به غیر مدیون جایز نیست» این طور به نظر می‌رسد که عاملی تنها قائل به جواز معامله بر روی دین حال می‌باشد. اما در مقابل عده کثیری از فقها قائل به جواز دین مؤجل می‌باشند. و نظر کسانی که بیع دین را به طور مطلق آورده اند نیز همین است.

اما در مورد فروش دین مؤجل به غیرمدیون در صورتی که ثمن آن حال باشد؛ محل اختلاف

جدی بین فقها است که سه نظر در این زمینه ارائه گردیده:

- ۱- گروهی از شافعیه و گروهی از امامیه آن را باطل می‌دانند.
- ۲- گروه دیگری از شافعیه، و مشهور فقهای امامیه آن را صحیح شمرده‌اند.
- ۳- گروه سوم از شافعیه بین سلم و غیر آن تفصیل قائل شده و در دین سلم آن را جایز نمی‌دانند اما در سایر دیون با تحقق شرایطی صحت آن را می‌پذیرند که از آن جمله شرایط:
  - (۱) دارا بودن مدیون و اینکه اقرار به دین کند یا اینکه دین او با بیینه ثابت شود.
  - (۲) دین مستقر باشد.
  - (۳) عوض در مجلس قرارداد تقابض شود.

مسئله دیگری که در باب بیع دین در فقه مطرح گردیده؛ بحث بیع دین به نحو نسبیّه است که برخی چون سبزواری در مذهب الاحکام آن را مشمول حکم بیع دین به دین می‌داند و به دلیل اجماع و نصی که در این رابطه وجود دارد آن را جایز نمی‌شمارد. اما در مقابل عده‌ای با وجود شرایطی قائل به جواز چنین بیعی هستند.

مسأله بعدی در مورد موضوع مبلغ و مقداری است که از سوی مشتری دین، برای خرید دین، به دائن پرداخت می‌گردد؛ که آیا می‌تواند کمتر از مقدار دین باشد یا خیر؟ و ذیل آن بحث تنزیل و اگذاری طلب مدت‌دار پیش از سررسید به کمتر از میزان دین، است و مشروعیت آن در نزد فقهای امامیه و شافعیه مطرح می‌گردد.

۲. سابقه تحقیق

در رابطه با موضوع پژوهش حاضر با بررسی‌های انجام شده مشخص شد در این زمینه مقالات و پایان‌نامه‌هایی صورت گرفته لکن هر بخش از موضوع تحقیق به طور پراکنده و مختصر در ضمن آنها مورد بحث قرار گرفته که از آن جمله می‌توان به پایان‌نامه‌هایی با عناوین زیر اشاره کرد:

- ۱- تحلیل بیع کالا به کالا در مذاهب فقهی و حقوقی کشورهای اسلامی، صدیقه رنجبر، استاد راهنما؛ خسرو نشان، دانشگاه شهید چمران اهواز، سال ۹۱، پایان‌نامه کارشناسی ارشد که با جستجو در منابع فقهی به بررسی حکم فقهی و سپس مفهوم دقیق بیع کالا به کالا و ارکان و شرایط آن می‌پردازد که در نهایت با توجه به نظر فقهای امامیه کالا به کالا را تنها